

Т.У.Ганчарова-Цынкевіч, г.Мінск

Паэтычная ўніверсальнасць творчасці Цёткі

Станаўленне класічных форм беларускага верша прыпадае на пачатак ХХ стагоддзя – перыяд сацыяльна-гістарычных перамен ў грамадстве і звязанага з гэтым росту дэмакратычнай літаратуры, перыяд паскоранага ўзбагачэння яе новымі жанравымі і стылістычнымі формамі, новымі мастацкімі сродкамі і прыёмамі. У гэты час узбагачаюцца ўсе віды нацыянальнай лірыкі, ліра-эпасу, жанр грамадскай і патрыятычнай паэзіі. Праблема выпрацоўкі адпаведных часу вершаваных форм становіцца надзвычай актуальнай, і вельмі хутка з'явіцца ановай ідэйна-эстэтычных пошукаў беларускіх пісьменнікаў пачатку ХХ стагоддзя.

Пры першым знаёстве з творчай спадчынай Цёткі адразу заўважаецца рэзкая кантрастнасць яе паэзіі, тэндэнцыя да ўсеахопнай ўніверсальнасці.

Новыя ідэйна-эстэтычныя задачы літаратуры ва ўмовах рэвалюцыйнай барацьбы 1905-1907 гадоў штурхалі Цётку на пошук наватарскіх адкрыццяў. Гэта відавочна ва ўзмацненні ўнутраных экспрэсіўных форм верша, набліжэнні яго да вусна-паэтычных традыцый:

Ніва шуміць каласамі
Жыта спелага аўса;
Ўся прыбрана васількамі,
Як дзяўчына да вянца.
Вецярок па ёй гуляе,
Клоніць колас да зямлі,
Сонца зерне налівае,
Бусел клякоча на гумні. [2, с.49]

Рытміка верша няроўная, аднак набліжаецца да харэя. У гэтых адхіленнях рытмічнай суразмернасці заўважаецца ўплыў танічных асноў фальклорна-песеннай народнай паэтыкі. Найбольш ярка гэта выяўляецца ў апісанні партрэта вясковай прыгажуні:

Нашу Касю, мо счарую,

Вочы – неба, броў – чарненька,

Гараць шчокі, з губ – маліны...

А мая ж ты міленька! [2, с.52]

Арыентацыя паэткі на фальклорныя традыцыі ўплывала на ўнутраную раскаванасць верша, яго меладычнасць. Паэтычная прастора верша “Лета” поўніцца квітненнем і буяннем жыцця. У ім чуецца захапленне цудам прыроды. Тут усё шуміць, пераліваецца, спявае ў яркіх фарбах святла:

Бачу я: ідзе ігрышча,

Там вяселля шчыры смех.

Чую скрыпку, дудка свішча...

Льецца песня, бягуць тоны...

У барабаны б’юць, у званы... [2, с.51]

У прыродзе пануе суладдзе фарбаў, рытмаў, квітнення жыцця. У намаляванай карціне гэтага гарманічнага быцця няма месца нязладжанасці. Тут прысутнічае толькі ідэя спрадвечнага суіснавання свету людзей і свету прыроды.

Сувязь паэтычнай творчасці Цёткі з фальклорам выявілася ў падыходзе яе да адлюстравання з’яў рэчаіснасці, у духу яе творчасці, у вобразах і паэзіі. Пра гэта ў свой час гаварыў М. Багдановіч у артыкуле “Забыты шлях”: “Зрэдку, то там, то сям спатыкаюцца ў сучасных вершах то народны эпітэт, то народны паралелізм, або метр, або рыфма, або сюжэт. Але як тое рэдка і як тое выпадкова! Часцей гэтае спатыкалася ў Цёткі...” [1, с.288]

Паэтычны склад думак Цёткі ў мастацкіх творах вызначаецца народнай вобразнасцю, фальклорнай прастатой і задушэўнасцю інтанацый. У сваю творчасць паэтка ўвабрала самае яркае і каларытнае з народна-песеннай беларускай традыцыі. Гэта і матыў загінуўшай долі, і вобраз сялянскай жанчыны-пакутніцы. У вершы “Сірацінка” вобраз дзяўчынкі-сіраты пераклікаецца з вобразам, які створаны ў фальклоры.

Народнай творчасцю абумоўлены многія асаблівасці мастацкай мовы Цёткі. Мова яе вершаў успрыняла выразнасць і лаканічнасць вусна-

паэтычнай творчасці народа. Традыцыйныя эпітэты і азначэнні, якія часта сустракаюцца ў мове паэткі, ідуць ад фальклора: ясна зорка, хлеб зярністы, злая бура, вецер буйны, зерне залатое, сівая бяроза, сястрычка-сінічка, арлыбрацці, гром-пярун, зязюлька шэра і г.д..

Сувязь паэзіі Цёткі з фальклорам выяўляецца і ў частым ужыванні параўнанняў: музыка з скрыпкай зліўся, і як вецер у неба ўзвіўся...[2, с.61]; слёзы...як маланка...[2, с.61]; рука стала...як змяя[2, с.61]; кроў...як крапідлам, людзей ахрысціла [2, с.68]; сыпну смыкам, як агнём...[2, с.78] і інш..

Адметнасцю твораў Цёткі з'яўляецца і шырокае ўжыванне ёй народных зваротаў: татुлька, браце родны, жонка любя, матулька, што характэрна для фальклору.

Частае ўжыванне анафараўных паўтораў таксама ідзе ад народнай творчасці, для якой гэты прыём з'яўляецца агульнапрынятым.

Несумненна, сувязь творчасці паэткі з народна-песеннай традыцыяй узбагачала паэзію Цёткі і надавала рамантычнасці гучанню. Адсюль і відавочна яе жаданне зліцца з прыроднымі стыхіямі, сімваламі якіх выступаюць вобразы зямлі, паветра, сонца, вады. Гэтыя вобразы з'яўляюцца своеасаблівымі каардынатамі душы Цёткі, крытэрыем духоўных каштоўнасцей яе асобы, невычарпальнасці пачуццяў і паўнаты жыцця. Як чалавек высокай духоўнай культуры, яна схіляецца да канцэпцыі чалавека з актыўнай жыццёвай пазіцыяй, які гатовы зрабіць выклік нават касмічным прасторам.

На пачатку XX стагоддзя Цётка адна з першых адчула эстэтычныя патрэбы развіцця беларускай літаратуры, патрэбу яе ўзбагачэння сродкамі паэтычнай умоўнасці, шырокага ўвядзення псіхалагічнага аналізу ў мастацкі твор, разнастайнасці структуры вершаванага твора. У выніку гэтага творчасць паэткі істотна ўзбагацілася ў інтанацыйных адносінах.

Інтанацыйная выразнасць верша Цёткі паступова пачынае дасягацца праз вылучэнне апорных слоў, а гэта ў сваю чаргу было ўжо заяўкай на публіцыстычную характарыстыку паэтычнага радка:

Пайшлі горы долам,

А далы гарамі,

Перасохлі моры

І сталі палямі...

І за гэту пору

Мужык не змяніўся.

Знайшлі нову зямлю.

Порах раздабылі.

Сталі папер ткаці,...

І за гэту пору

Мужык не змяніўся. [2, с.55]

Прынцып інтанацыйнага падкрэслівання становіцца ў паэзіі Цёткі настолькі ўніверсальным, што прыкметна ўплывае на кампаненты версіфікацыі. Пры выкарыстанні роўнаскладовасці, старанна размеркаваных націскаў у паэткі сустракаюцца і адступленні ад прынцыпаў дакладнай рыфмойкі, што відаць, ішло ад уплыву прыроды творчай манеры Цёткі, спецыфікі яе мастацкага вобразнага свету. Вобразна-рытмічны лад верша заўсёды звязаны з псіхалагічным станам паэткі і сведчыць пра ўнутраную напружанасць пачуццяў.

Аб прыродзе ўніверсальнасці паэзіі Цёткі сведчыць і тэматыка яе творчасці. У першую чаргу гэта тэма знітаванасці ў адно цэлае асабістага і грамадскага. Так, у сваім артыкуле “Шануйце роднае слова!” яна гаворыць: “...Хто любіць свой народ, хто ў кожным бачыць брата-чалавека. Той не сагнецца перад крыўдай і перад здзекам: ён бачыць навокал сябе мільёны падобных сабе, і яго думкі, яго жаданні зліваюцца з думкамі і жаданнямі вялікай людскай грамады. Такі чалавек ніколі не будзе адзін – самотны і пакінуты”. [2, с.179]

Гэты ідэал увасоблены ў грамадзянскіх і публіцыстычных творах, выражаны ў лексічнай афарбоўцы вершаванага радка і занатаваны асветніцкім акцэнтам у лірыцы (“Мужык не змяніўся”, “Суседзям у няволі”, “Пад штандарам” і інш.). У сваіх рэвалюцыйных вершах Цётка прапагандуе ідэал нацыянальнай згоды і салідарнасці. Адсюль вынікае, што тэма рэвалюцыі мае шматвектарнае напаўненне: сацыяльнае і маральнае.

Тэма працы ў многіх вершах падаецца паэткай у ключы адраджэнскіх ідэй, што было абумоўлена новай эпохай і жаданнем рашучага дзеяння, змагання ў імя росквіту Бацькаўшчыны. Як чалавек актыўнай грамадскай пазіцыі яна бачыла сваё прызначэнне ў служэнні ідэі адраджэння.

Эміграцыйная тэматыка таго часу ў сваім праблемным ключы цесна прымыкае да пытання нацыянальна-культурнага адзінства беларускага народа. Таму паступова канцэпцыйна адзінага дому для людзей пачынае перарастаць у паэзіі Цёткі ў ідэю гарманічнага суіснавання свету людзей і свету прыроды, што з’яўлялася заповітнай марай пісьменніцы.

Эстэтычны ідэал Цёткі – асоба, якая валодае асабістай і грамадскай свабодай, духоўна і маральна развітая. Таму ў многх яе вершах на першы план выступае думка адмаўлення пакорлівасці і цярплівасці ў грамадстве.

Пра ідэйныя пошукі пісьменніцы сведчаць яе артыкулы “Шануйце роднае слова!”, “Да вясковай моладзі беларускай”, “Аб душы маладзёжы”, “Да школьнай моладзі”. Асноўны змест гэтых твораў – неабходнасць маральна-духоўнага ўдасканалення чалавечай асобы.

Цікавасць Цёткі да праблем асобы, жаданне спасцігнуць таямніцы душы чалавека, імкненне пранікнуць у псіхалогію людзей назіраецца ў апавяданнях “Зялёнка”, “Лішняя”, “Міхаська” і інш. Проза пісьменніцы разнастайная ў жанрава-тэматычных адносінах: апавяданні асветніцкага характару (“Сварба”), навучальнага зместу (“Зпрыску ды ў агонь”), анекдатычнага гучання (“Разумныя, ды не на дурня напалі”).

Апавяданні Цёткі вызначаюцца новым, глыбокім спасціжэннем чалавечай свядомасці, яе непрадказальнасці, выключнасці, складанасці. Адсюль і экзістэнцыяльныя матывы.

Творчасць Цёткі арыентавана на новае жыццё, новыя тэндэнцыі ў літаратуры пачатку XX стагоддзя, імкненне да ўсеахопнасці чалавечага ўніверсалізму. Плённыя перспектывы першых спроб і эксперыментаў пісьменніцы ў наш час відавочныя. Яе творчасць стала самапазнаннем беларускага народа на пэўным адрэзку яго гісторыі.

Літаратура:

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка. 1992-1995. – Т.2: Мастацкая проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, чарнавыя накіды. – 1993. – 600 с.
 2. Цётка. Выбраныя творы / Цётка. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001.– 336 с.
-